

TEMA DIJALOGA U POKONCILSKOJ TEOLOŠKOJ MISLI U HRVATSKOJ

Tomislav Šagud

Uvod

Svi smo svjedoci duboke podijeljenosti u Hrvatskoj. Stvaraju se tabori, padaju teške optužbe, lijepe etikete... Stječe se dojam kako se ne traži zajedničko rješenje problema nego pobjeda određene ideje. Riječ dijalog pojavljuje se u frazama poput poziv na dijalog i slično, s navodnim ciljem boljega suživota i prevladavanja razlika. No u praksi to često ostaje mrtvo slovo na papiru. Pitanje je jesu li ljudi uopće svjesni što znači ta riječ? Tek običan razgovor ili nešto puno više? Uljudna rasprava ili nešto što zahvaća čitavo biće? Ovo nije tema koja se tiče samo kršćanske teologije ili vjernika, nego svih ljudi, jer joj je temelj ne u specifično kršćanskoj objavi nego u općoj objavi zapisanoj u ljudskoj naravi. Iako će rad pratiti teološka razmišljanja i njihove argumente, njegovi bi zaključci trebali pobuditi interes kod svih ljudi dobre volje.

Drugi vatikanski koncil unio je prekretnicu u životu Crkve, pa tako i u poimanju dijaloga. Cilj ovoga rada nije sustavno iznijeti što je Koncil rekao o dijalogu, nego prikazati kako su Koncil i cijeli duh toga Koncila utjecali na formiranje teološke misli u Hrvatskoj. Od samih dokumenata i dekreta za praktičan život puno je važniji odjek koncilskih misli na formiranje stavova vjernika. U radu se nećemo baviti ni suvremenim teološkim razmišljanjima, nego ćemo se ograničiti

■ ■ ■ ■ ■
Drugi vatikanski koncil unio je prekretnicu u životu Crkve, pa tako i u poimanju dijaloga. Cilj ovoga rada nije sustavno iznijeti što je Koncil rekao o dijalogu, nego prikazati kako su Koncil i cijeli duh toga Koncila utjecali na formiranje teološke misli u Hrvatskoj.

na ono pokoncilsko razdoblje od nekih 20 godina. Razloga je više. Prvo, željeli bismo napraviti iscrpnije istraživanje. O samu dijalogu se piše zaista naširoko i u raznoraznim kontekstima. Gotovo da je teško naći knjigu koja se bavi temom vjere ili suvremenoga društva, a da se barem ne dotiče tema dijaloga. A takvih djela ima na pretek. Bogu hvala, jer je tema vrlo važna. Drugo, bilo bi zanimljivo usporediti rezultate ovoga rada sa suvremenom teološkom mišlju. Jesmo li napravili kakav misleni napredak u odnosu na pokoncilsku fazu ili još uvijek govorimo o istim načelima i problemima? Je li ono što je izrečeno prije 50 godina i danas primjenjivo? I jesmo li na kraju naučili nešto ili osim povremenih pompoznihih simpozija živimo kao da se Koncil i nije dogodio? Promatrajući Crkvu prije i poslije Koncila, njezin život i mišljenja njezinih teologa, možemo reći kako se dogodio golem zaokret. No možda je to samo površinski dojam. Vanjske je promjene najlakše izvesti. Uzmimo Izraelce koji su toliko puta na opomenu proroka na otpadništvo htjeli dati odgovor vršenjem kulta, a ne obrezanjem srca. Je li Koncil uz promijene obreda i načela zaista utjecao i na promjene vjernikove nutrine ili i dalje u dobroj mjeri robujemo starom mentalitetu neobraćena čovjeka? A možda je 50 godina ipak premalo vremena za dubinsku promjenu te za sada možemo biti zadovoljni postignutim napretkom? Neki izvori koje ćemo koristiti nedavno su izašle zbirke izabranih spisa. Stoga uz izvor imamo i godinu kada je članak izvorno objavljen, kako bismo misao mogli vremenski smjestiti. Nadalje, govor o dijalogu različito je izložen kod raznih autora. Ne postoji jedinstvena struktura izlaganja teme dijaloga. O nje-

mu se uglavnom govori nestrukturirano nabacujući misli ili slijedeći neku vlastitu nit. Zbog toga često nailazimo na ponavljanja u istom članku i vrtanje u krug. Ovaj će rad pokušati objediniti sve te misli u jasan, razumljiv i sustavan pokoncilski govor o dijalogu. Također, kao i pokoncilska misao, ni ovaj rad nije htio dijeliti dijalog po nekom kriteriju, npr. po adresatima, kako je to radila tradicionalna apologetika. Vjerujemo kako su opća načela dijaloga uvijek ista i nužno primjenjiva, bez obzira na adresate, predmet dijaloga ili vanjske prilike. Ta načela u ovom radu želimo prikazati i vidjeti imaju li i danas kakvu primjenu.

1. Koncil o dijalogu

Iako je u uvodu rečeno kako cilj rada nije analiza onoga što je Koncil rekao o dijalogu, ipak je nužno odmah na početku i to napomenuti kako bismo imali u vidu značaj Koncila i njegovu poruku. Općenito, ideje koje su dominirale Koncilom možemo smjestiti u četiri noseća pojma: posadašnjenje, dijalog, suodgovornost i participacija.¹ Neki će ići tako daleko da će reći kako je dijalog najvažnija tema Koncila.²

No da bismo lakše shvatili preokret koji je Koncil izvršio, potrebno je ukratko vidjeti kako se Crkva tijekom povijesti odnosila prema dijalogu. Josip Turčinović navodi četiri povijesna razdoblja odnosa Crkve prema svijetu iz kojega s lakoćom zaključujemo i njen odnos prema dijalogu.

¹ Usp. Bono Zvonimir ŠAGI, *Prag na trag. Četrdeset godina Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 2006., 41.

² Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao Vjere. Izabrani spisi 1*, Zagreb, 2010., 178., članak je originalno objavljen u Kani 1986.

1. Prve je kršćane karakteriziralo zaziranje od svijeta i mučeničko suprotstavljanje prema istom, uza živu svijest o potrebi naviještanja evanđelja.

2. U srednjem vijeku Crkva postupno osvaja svijet i kristijanizira ga. Crkva je bila poistovjećivana sa svijetom, stoga nije bilo ni uvjeta za dijalog, postojao je samo monolog.

3. Novovjekovna je povijest obilježena branjenjem toga kršćanskog svijeta. Radi se razlika u odnosu na laički svijet i laičku kulturu na koji se ponovno gleda neprijateljski, stoga u prvi plan dolazi sukob, a ne dijalog.

4. S Koncilom dolazi do zaokreta i ide se u susret svijetu. Dijalog zauzima središnje mjesto u susretu s drugačijim.³

Karikirani prilog povijesnom pogledu Crkve na neistomišljenike jest i jedan argument sv. Tome Akvinskoga da heretike ne treba samo izopćiti, nego i s pravom ubiti⁴, sve kako bi se sačuvala jedinstvenost kršćanskoga svijeta i neiskvarena vjera. Koncil je svojim odstupanjem od takve trijumfalne Crkve jasno pokazao nevaljalost stava zatvaranja Crkve pred svijetom samo kako bi se njezini članovi osjećali sigurno.⁵

Vjekoslav Bajsić tvrdi da se o dijalogu tek počelo govoriti s Koncilom kada je Crkva odustala od ponovne uspostave kršćanskoga društva te prihvatila činjenicu društvenoga i idejnoga pluraliteta. Ona više ne želi isključivati nego surađivati s ostatkom svijeta na raznim općim potrebama.⁶ Jordan Kuničić ne daje Koncilu toliko revolucionarne

oznake s obzirom na dijalog. Priznaje mu da je dijalogu utisnuo neke specifične oznake kojih prije nije bilo i proširio njegov pojam, tj. zahvatio ga sa svih strana.⁷ No on u ovomu svom nazovimo blagu mišljenju ostaje u manjini. Još nam je jedna važna novost: Koncil je oči kršćana svrnulo s ideja na konkretne ljude. Želi reći kako nisu ideje više te koje raspravljaju, krivi nauči koje treba osuditi, nego se radi o stvarnim pojedincima. Postojali su biskupi na Koncilu koji su tražili oštru osudu npr. ateizma jer je nepomirljiv s kršćanskom istinom koja nam je od Boga objavljena. To je dakako teološki točno, ali to nije ni put ni stav koji su oci htjeli da Koncil poruči.⁸ Ponavljanjem starih anatema urušila bi se svaka mogućnost za dijalog. Oci takva mišljenja ostali su u manjini.

Iako Koncil nije u dokumentima sustavno razradio temu dijaloga, on je svojom cjelinom Crkvi zacrtao taj put.⁹ Ipak postoje mnoga mjesta u raznim dokumentima, najviše u *Gaudium et spes*, u kojima se što izravno, što neizravno govori o dijalogu.¹⁰ Nakon svega rečenog čini se kako Koncil ponajviše ostaje zapamćen u povijesti po stavljanja sve Crkve u stav traženja svestrana dijaloga.

⁷ Usp. Jordan KUNIČIĆ, Tražeći prostor za dijalog između kršćana i marksista, u: *Crkva u svijetu*, 6 (1971.) 1, 22.

⁸ Usp. Tomislav Janko ŠAGI BUNIĆ, *Kršćani i ateizam poslije Drugog vatikanskog koncila*, u: *Mi Crkva i drugo, Sabrani radovi od 1966-1971.*, Zagreb, 1971., 310s.

⁹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI BUNIĆ, *20 godina poslije Drugog vatikanskog koncila*, u: *Jeke jednoga Koncila, Radovi bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 1984., 42.

¹⁰ Za cjeloviti popis usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, Zagreb, 2003., 55s.

³ Usp. Isto, 177.

⁴ Usp. citat *Teološke sume u: Vjekoslav BAJSIĆ, Dijalog, reagiranja, polemike*, Zagreb, 2003., 52.

⁵ Usp. Isto, 28.

⁶ Usp. Isto, 53

1. Pokušaj definiranja dijaloga

1.1. Definicije dijaloga

Samo su se poneki autori usudili dati definiciju dijaloga. Radi se o ne baš laku zadatku. Većinom su se zadovoljavali u esejskom obliku nabacanim mislima polako upotpunjavati sliku svoga govora. Vjekoslav Bajsic na nekoliko mjesta hrabro donosi definiciju: Dijalog je razgovor čovjeka s čovjekom o bitnim stvarima čovjeka radi njega samoga.¹¹ Također na nekoliko mjesta poseže i za objašnjavanjem korijena riječi koji dolazi od grčkoga *dia* = nasuprot i *logos* = riječ¹². No nama ovdje nije cilj strpati dijalog u jednu rečenicu, kao što to većina autora nije ni pokušavala. Brzo su uvidjeli kako to nema smisla. Radije bismo htjeli pružiti neke temeljne uvide u dijalog pomoću kojih ćemo moći bolje razumjeti temu koju proučavamo.

1.2. Temeljni uvidi u dijalog

Ideju o sustavnu govoru o dijalogu pomoću temeljnih uvida crpimo iz Šagijeve članka koji donosi četiri temeljne spoznaje o dijalogu. Taj je članak bio glavni izvor za ovo poglavlje, osim dijelova koji imaju posebno navedeni izvor.¹³ Duda u svom članku analizira encikliku Pavla VI. *Ecclesiam suam* u kojoj on iznosi četiri temeljne metodološke značajke dijaloga: jasnoća, blagost, povjerenje i razboritost.¹⁴ Ovdje smo se

odlučili za Šagijev raspored ne samo zato što je on hrvatska teološka misao, nego zato što je prikladniji i obuhvatniji te naglašava važniji antropološki vid dijaloga, a ne samo izbjegavanje nesporazuma u praksi.

1.2.3. Početno razilaženje u mišljenju

Da bi dvije osobe mogle dijalogizirati, moraju imati različita mišljenja. Osobe istoga mišljenja o nekoj temi ne mogu dijalogizirati o tome. One mogu imati ugodan razgovor, izmjenu iskustva ili čak poduku, ali to nije dijalog. U dijalogu osobe unaprijed već imaju određeno mišljenje. Ovaj uvid proizlazi i iz već objašnjene etimološke definicije. Također, dijalog nije kada osobe namjerno izbjegavaju teme gdje vladaju različita mišljenja kako bi izbjegli sukob ili svađu. To je samo nezreo i neiskren bijeg od stvarnosti.

1.2.4. Poštivanje dostojanstva ljudske osobe

Ovo je možda najvažniji uvid, a najčešće je smetnut s uma i zato dijalog nerijetko prelazi u nešto drugo, nešto vrlo ružno. Ovaj je uvid središnja misao cijeloga rada. Nikada ne dijalogiziraju ideje, stavovi ili grupacije nego uvijek konkretni ljudi. Crkva jasno ukazuje da više ne raspravljaju kršćanstvo i npr. marksizam, nego kršćanin i marksist. Budući da su u dijalogu konkretne ljudske osobe, svaka od tih osoba ima neotuđivo dostojanstvo koje joj pripada samim time jer je osoba. Stoga ovdje pokušavamo ugrubo grupirati osnovna prava svih sudionika dijaloga zajedno s njihovim oprečnostima koje onemogućuju dijalog.

¹¹ Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, Zagreb, 2003., 12, 33, 53, 56., članak Dijalog kršćana i ateista originalno objavljan 1967., a Smisao i problemi dijaloga danas 1970.

¹² Usp. *Isto*, 30, 56.

¹³ Usp. Tomislav Janko ŠAGI BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, Zagreb, 1986., 373-383., članak Što je dijalog originalno objavljen u Glasu Koncila 1966.

¹⁴ Bonaventura DUDA, *Dijalog Crkve i svijeta*, u:

Bogoslovska smotra, 35 (1965.) 1, 1-5.

a. Priznanje ljudskoga dostojanstva. Svaki čovjek, samo zato što je čovjek, ima neotuđivo dostojanstvo, bez obzira na njegove stavove, postupke ili stanje. Prečesto se to smetne s uma pa se sudionici dijaloga (koji to u biti nije) sakriju u svoje grupe, ideje i mentalitete te tobože napadaju krivo i lažno mišljenje. Pritom ne prežu ni pred kakvim sredstvima te u ime istine gaze osobu s kojom su u susretu, misleći kako čine dobru i pravednu stvar. Stoga nikakve metode koje krše dostojanstvo druge osobe ne dolaze u obzir. Evo samo nekih od primjera: ismijavanje i omalovažavanje sugovornika sarkazmom, ironijom ili karikiranjem njegovih stavova i izjava, ad hominem napadi, izljevi mržnje, agresivnost...

b. Ravnopravnost u govoru. Osoba mora biti spremna iskreno saslušati tuđe mišljenje i iskreno ga razmotriti. Mora postojati spremnost da se i od drugoga može nešto primiti što će mene obogatiti. Svako slušanje iza zasjede, prekidanje, izvrtanje izrečenoga, govor s visoka, namjerne neprimjerene analogije, svođenje na apsurd, jeftini trikovi za zadobivanje pažnje kod slušatelja ili nedavanje iste prilike za govor drugome ne dolaze u obzir.

c. Pravo na slobodu mišljenja. Nikakvim lukavstvom, lažima, prijetnjama ili drugim sredstvima ne smijemo osobu prisiljavati na promjenu mišljenja ili obraćenje na našu stranu. Dužni smo joj osigurati potpunu slobodu i postupanje u skladu s vlastitom savješću. Moramo se potruditi svoja uvjerenja izložiti što jasnije i razumljivije.

1.2.5. Otvorenost prema istini

Oba sugovornika moraju biti otvorena prema istini. Ona nije ničije privatno

vlasništvo, nego je svima dostupna. Nije produkt ničijega umovanja kojem će taj pokoravati stvarnost radi svojih interesa. Nakon dostojanstva ljudske osobe u svakom dijalogu istina mora svijetliti na samu vrhu liste vrednota. Tada dijalog prestaje biti sukob i postaje zajednička potraga za istinom. Nužno je pretpostaviti da različiti stavovi nisu samo posljedica zle volje ili niske inteligencije, nego i različitih pristupa zbilji. Proturječja iz kojih se pristupa često ispadaju prividna i plod su nepotrebnih i pre naglih zaoštavanja i zaokruživanja koja se mogu shvatiti iz kulturne, povijesne, društvene i političke situacije. Stoga često ispada da ljudi i nisu u proturječju, ali zbog neslušanja drugoga i automatskoga svrstavanja u tabore nesposobni su to uvidjeti.

Ovo nam je sve lako prihvatiti u općem kontekstu, ali kada govorimo o pitanjima vjere gdje smatramo da putem Crkve posjedujemo puninu istine, kako pristupiti sa stavom da možda nisam u pravu? Nije li to znak sumnje i nevjere? Upravo je iz prethodno rečenoga vidljivo kako je prilaženje istini konvergentne naravi. Isto se stvari pristupa iz drugoga kuta na zbilju i za govor o apsolutnoj istini nužno je obuhvatiti sve te različite pristupe i imati ih u vidu. Nadalje, često se u Crkvi izgubi granica između onoga što je objavljena vječna istina i onoga što je čisto ljudska spoznaja, naše tumačenje uvjetovano vremenom. Stoga postoji mogućnost da je crkveni autoritet u krivu kada govori o stvarima koje se tiču vremenitih stvari ili tumači vječne istine iz vida koji je društveno, kulturno, povijesno i politički uvjetovan. Prihvaćanje da kao vjernik možda nisam u pravu i ozbiljno razmatranje onoga koji misli

drugačije može dovesti do toga da u svojoj vlastitoj vjeri bolje prepoznam ono autentično Božje. O tom razlikovanju i otvorenosti prema istini govori i prof. Nikola Bulat kada kaže: „Svatko tko stupa u dijalog mora biti potpuno otvoren za tuđa mišljenja i uvijek spreman korigirati svoja mišljenja i svoja stajališta, kad se za to navedu jaki i opravdani razlozi. Tu ne smije biti nikakva dogmatizma u mišljenju ako se ne radi o definiranim istinama.“¹⁵

1.2.6. Cilj dijaloga

Dijalog nije polemiziranje. Riječ polemika ima korijen u grčkoj riječi *polemos* što znači rat. Polemika ide za tim da protivnika pobije, a sebe ili svoju grupu učvrsti. Sluša se iza zasjede kako bi se što bolje iskoristilo što protivnik kaže. Ne traži se istinitost i valjanost tuđega mišljenja, nego koliko je u njemu netočnosti ili čak nespretnosti u izražavanju. Polemičar ne mora biti zlonamjeran ili koristiti nečasna sredstva, ali iskustvo pokazuje kako u polemici postoji neodoljiva napast da se za njima posegne. Tako na kraju prevlada mišljenje kako cilj opravdava sredstvo. Polemizirati je puno lakše nego dijalogizirati. Dijalog iziskuje velik trud, ljudsku obazrivost i osobnu sigurnost. Zgodno je primijetiti kako neke osobe iz javnoga života umjesto na dijalog pozivaju na polemiku.¹⁶ Nadajmo se za dobro cijele zemlje kako se radi samo o nesporazumu u shvaćanju termina. Slična

polemiziranju je i apologetika koja ima za cilj ne samo obranu vjere i pokazivanje protivniku kako je u krivu, nego ga dokazuje manje ili više prisiliti da prihvati tu vjeru. Profesor Bajsić je u svojim spisima pokazivao priličnu „alergičnost“ na takav tip govora.¹⁷

Dijalog za cilj nema preobratiti protivnika, ukazati njemu ili slušateljstvu kako je u krivu. On nije nikakva taktika, metoda ili varka postizanja nekoga skrivenog cilja. Niti mu je u interesu stvaranje kompromisa radi lakšega suživota, „nego integraciju drugog čovjeka u svoj njegovoj autentičnosti u moje dosadanje mišljenje i vrednovanje“.¹⁸ Bajsić na istom mjestu nadalje govori o dijalektičkom momentu dijaloga. Iz te napetosti i sučeljavanja suprotnosti partneri se afirmiraju i upotpunjujući međusobno svoj misaoni i vrijednosni sadržaj uzdižu se prema punijem čovjektivu. Drugim riječima, dijalog je jedan od elemenata samoostvarenja čovjeka.¹⁹ On je traženje čovjeka radi njega samoga, kao obogaćenje.²⁰ Za razliku od Bajsića, Katalinić, pozivajući se na *Gaudium et spes*, iznosi konkretne ciljeve dijaloga: „rad za mir i bratstvo među narodima, rad na izgradnji svijeta na ekonomskom, socijalnom, znanstvenom, kulturnom, tehničkom, moralnom i drugim poljima.“²¹ Kuničić navodi kako dijalog nije misionarenje, nego put

¹⁵ „Okrugli stol“ Crkve u svijetu: Dijalog u Crkvi, u: *Crkva u svijetu*, 5 (1970.) 4, 397-406.

¹⁶ Radi se o premijeru Milanoviću koji često govori o polemiziranju. Npr. usp. Tomislav KRASNEC, Milanović o odluci Ustavnog suda: Možda ćemo polemizirati (20. 12. 2013.), u: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/milanovic-o-odluci-ustavnog-suda-mozdacemo-polemizirati-9111103> (27. 12. 2013.).

¹⁷ Usp. Stjepan KUŠAR, *Bajsić Vjekoslav, u: Ratimir VINCE (ur.), Kršćanska misao XX. stoljeća*, Zagreb, 2009., 33.

¹⁸ Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, Zagreb, 2003., 32.

¹⁹ Usp. *Isto*, 33-35.

²⁰ *Isto*, 53.

²¹ Ante KATALINIĆ, Ontologijska podloga za dijalog s ateistima, u: *Obnovljeni život*, 27 (1972.) 1, 63.

traženja zajedničkih dodirnih točaka.²² Govoreći na okruglom stolu o dijalogu u Crkvi, profesori sa splitske teologije govore o funkciji dijaloga među kojima navode: raščišćavanje gorućih problema u Crkvi; preispitivanje svoje odlučnosti, na nivou osoba i institucije, u borbi protiv uspavljujućega egocentrizma; bolje shvaćanje i izražavanje vječnih istina; izražavanje bratske ljubavi, potrebe solidarnosti i radost što smo skupa.²³

1.1. *Zaključak traganja za definicijom*

Na kraju možemo zaključiti kako je dijalog razgovor osoba oko stvari o kojima ne dijele isto mišljenje. Uključuje poštivanje dostojanstva ljudske osobe, ravnopravnost i slobodu mišljenja sugovornika te otvorenost prema istini. Na praktičnom polju za cilj ima ugodniji suživot, rješavanje problema i spoznaju istine, a na antropološkom očovječenje njegovih sudionika.

Prepreke za uspostavu dijaloga

Najveća prepreka za dijalog jest kada se zaboravi jedan od temeljnih uvida, a to je kako ne dijalogiziraju ideje nego konkretni ljudi. Tada dostojanstvo ljudske osobe iščezava iz vida, a ti se konkretni ljudi zatvaraju u svoje grupe i bore se za njezinu obranu i učvršćenje – nastupa mentalitet grupe. Na sugovornika se ne gleda kao na ljudsku osobu koja ima sva prava koja izviru iz njezina dostojanstva, nego kao pripadnika određene neprijateljske grupe, ideje, svjetonazora i sl. Ovaj je dio toliko obrađen da je zaslužio

²² Usp. Jordan KUNIČIĆ, Tražeći prostor za dijalog između kršćana i marksista, u: *Crkva u svijetu*, 6 (1971.) 1, 26.

²³ Usp. "Okrugli stol" Crkve u svijetu: Dijalog u Crkvi, u: *Crkva u svijetu*, 5 (1970.) 4, 401-404.

dobiti svoj mali podnaslov. Također na dva mjesta nailazimo na zanimljiva promišljanja o specifičnosti situacije u Hrvatskoj i povijesno-kulturnih utjecaja na dijalog danas. Navest ćemo i neke razloge koji se navode kao moguće prepreke za uspostavu dijaloga. Predodžbe o sugovorniku, emotivno nabijeni stavovi usko povezni s konkretnim problemom koji od početka miniraju susret. Potrebno je probiti početnu barijeru nepovjerenja. Strah i bojazan od nepoznatih posljedica dijaloga kod onih kojima odgovara ovakvo stanje. Dinamična dijalektika dijaloga može stvoriti nove, nekontrolirane čvorove razvoja. Prepreka je i indiferentizam kojem je svejedno ima li dijalog ili ne. Indiferentizam bismo mogli nazvati i egoizam jer se takve osobe bave samo uskim područjem vlastitoga života te ih uspostavljenja veza s drugima ne zanima.²⁴

1.2. *Zatvaranje u grupe*

Najveća zapreka dijalogu jest niz urođenih ponašanja koja čine da se ljudi okupljaju u grupe. Grupe su skupine s podijeljenim ulogama i s vlastitim sustavom vrijednosti i načinom komuniciranja. Posljedica takva grupiranja su unaprijed obezvrjeđivanje pripadnika drugih grupa, njihovo izbjegavanje ili u krajnjem slučaju čak i progon. Dodiri s pripadnicima druge grupe karakteriziraju se kao izdaja. Pokušaji dijaloga između grupa u tom su slučaju samo privid jer se u pozadini nalazi interes vlastite grupe i borba za prevlast. Devalorizacija drugih ne mora biti u obliku negativnosti spram njih, nego davanje prednosti i favoriziranje pripadnika vlastite grupe. Smatra se da različitost mišljenja unutar grupe ide na

²⁴ Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, Zagreb, 2003., 20-24.

štetu njezine snage tako da unutarnji dijalog postaje nepoželjan.²⁵ Ovakav ćemo opis vrlo lako primijeniti na političku scenu, ali ako malo bolje promislimo, i na svakodnevno iskustvo susretanja s različitim. Grupiranje je također lakši put usporedno putu dijaloga koji iziskuje mučno i tjeskobno neprestano promišljanje, propitkivanje i reflektiranje. Skrivanje iza grupe oslobađa od neugodnosti osobnoga izlaganja, zauzimanja u javnosti ili pak usamljenosti. Generalizacijom i klasifikacijom dobivamo osjećaj vladanja mnoštvom fenomena u svojoj okolini.²⁶ Nadalje, tradicija grupe u potpunosti oblikuje mentalitet, ponašanje i reflekse njezinih članova. Dijalog takvu osobu dovodi na nepoznato tlo i prijeti mu opasnost gubitka vlastitoga identiteta. Takav način egzistencije u potpunosti veže čovjeka uz njegovu okolinu. Takva se osoba u stvari srozala na razinu životinje koja je zatvorena i uvjetovana okolinom.²⁷ Vereš govori o monističkim i dualističkim tendencijama koje potvrđuje primjerima iz opće povijesti. Monisti koji sve vide jednolikom sivom bojom i stoga ne trpe različitost. Dualisti bi voljeli da sve bude crne ili bijele boje, da se naprave tabori, podignu barijere i udari po polemici, a ne dijalogu koji je puno kompliciraniji od ovakva, slobodno recimo, banalna pogleda na svijet.²⁸ Možemo reći kako je u korijenu takva stava u stvari pohlepa za moći.

Mentalitet zatvaranja u grupe prisutan je u Crkvi kada je riječ i o unu-

tarnjem dijalogu, među nivoima u hijerarhiji. Među pojedincima iz različitih nivoa može vladati odličan odnos, ali kada dođe u pitanje staleška solidarnost, dolazi do podjela kao u građanskom ratu, gdje brat ubija brata. Tako oštro to tumači Pavlinić. Nadalje dodaje kako je grupa mentalitet iz predkamenoga doba. Kao bolan primjer navodi slučaj u Hercegovini i podjelu između franjevaca i svjetovnih svećenika (koja traje i danas). Još oštrije nastavlja kako u samostanima često vlada feudalizam, gdje se u slučaju spora uvijek bezuvjetno vjeruje poglavaru, a podložnika se „zabije u zemlju“. Zaključuje kako se u Crkvi mora prakticirati ne samo vertikalna komunikacija prema gore, prema Bogu, nego i prema dolje, prema hijerarhijski nižima od sebe.²⁹ Na razgovoru profesora teologije o dijalogu u Crkvi se isto govorilo o podjelama i grupacijama unutar Crkve. Nadbiskup Franić spominje sklonost apsolutizaciji što dovodi do svađalačkoga tona, dioba i razdora. Nasuprot tome napominje važnost održavanja koncilskoga tona ravnopravnosti. Problem vidi i u prebacivanju sve odgovornosti na nadređene od kojih se očekuje da riješe sve probleme, dok niži, obični svećenici, ne poduzimaju nikakve napore u pitanju raznih problema. Dijalog bi riješio ove teškoće.³⁰ Drago Šimundža navodi problem nepromišljena prihvaćanja svega prošloga kao dobrog i svetoga. Nužno je prihvatiti javnu kritiku, raspravljati o delikatnim pitanjima, propitkivati objektivnosti mišljenja i uvažiti pluralitet

²⁵ Usp. *Isto*, 58.

²⁶ Usp. *Isto*, 28.

²⁷ Usp. *Isto*, 32s.

²⁸ Usp. Rudolf KOPREK - Tomo VEREŠ, *Ozbiljan dijalog o dijalogu*, u: *Obnovljeni život*, 31 (1976.) 3, 238.

²⁹ Usp. Vladimir PAVLINIĆ, *Dijalog o dijalogu, u: Mi Crkva i drugo, Sabrani radovi od 1966-1971.*, Zagreb, 1970., 151s, 158.

³⁰ Usp. "Okrugli stol" Crkve u svijetu: *Dijalog u Crkvi*, u: *Crkva u svijetu*, 5 (1970.) 4, 400.

mišljenja. Nasuprot njima, Živan Bezić napominje i opasnost prevelika osamostaljenja od zajednice te slušanja samo sebe. On to naziva profetizam, gdje se svatko smatra prorokom, uvjeren da posjeduje karizmu Duha Svetoga, a zapravo posjeduje karizmu oholosti. Previše se drži vlastitoga mišljenja, a još k tome tjera nas da ga nametnemo drugima.³¹

Iz svega zaključujemo kako mentalitet grupe nije spojiv s kršćanstvom. Crkva nije grupa koja svojim članovima prvenstveno pruža osjećaj sigurnosti. To radi već i običan čopor. Kršćanin svoju sigurnost i oslonac nalazi u osobi Isusa Krista. Drugi mu ne smije predstavljati opasnost. Osjećaj duhovne ugroženosti posljedica je duhovne nezrelosti. Čovjek koji misli drugačije čovjek je koji se traži, a vjernik, koji je već upoznao Krista i istinu, mora mu u tome pomoći.³² Dijalog će s kršćanskoga stajališta ponovno oživjeti tek onda kada vjernici budu živjeli manje obranaško i strančarsko kršćanstvo, a više sa željom za komunikacijom o vlastitom doživljenom religioznom dobru.³³

1.3. *Nacionalizam i univerzalnost Crkve*

U Hrvatskoj postoji specifična situacija koja znatno utječe na mentalitet vjernika i proces uspostavljanja dijaloga. Hrvatska je dugo vremena bila pod stranom vlašću. U njoj se tijekom stoljeća formirao kolonijalni mentalitet gdje se automatski počeo stvarati otpor prema svakoj vlasti jer je ona uvijek bila tuđa. Dominacije stranih sila onemogućile

su izražavanje društvenoga života preko vlastitih političkih struktura. Na kraju je Crkva ostala kao jedina organizacija u neposrednu dodiru s narodom i njegovom kulturom. U otporu prema kolonizatoru stvara se disciplinirana zatvorena grupa, pojačava funkcija simbola, grbova i emotivnoga govora, a otklanja se sve što bi moglo ugroziti jedinstvenost grupe. Posljedica toga je poistovjećivanje religioznoga i nacionalnoga. Nastaju Hrvati – katolici. Ljudi nisu išli u Crkvu i vršili obrede prvenstveno zbog istinske religioznosti, nego zato što je to bio dio kulturnoga paketa u kojem su se nalazili, ali i izraz neostvarenih nacionalno-političkih težnja. Postali su dio grupe koja je bila utvrđena nacionalnom i konfesionalnom oznakom. Dijalog predstavlja otvaranje takvih okvira kojega se mnogi boje. Tako primjerice otvaranje ekumenskoga dijaloga između katolika i pravoslavaca mnogi smatraju obezvrjeđenjem žrtava u povijesnim sukobima Hrvata i Srba. Odnos slobodno primijenimo i na katolike i marksiste. Sve je to posljedica nerazlikovanja nacionalnoga i religijskoga sadržaja.

Dakle, problem dijaloga vjernika s ljudima koji nisu dio njihove grupe nije prvenstveno religiozne naravi nego kulturne, tj. posljedica nacionalne grupacije. Crkva ne smije biti u poziciji tradicionalnoga kulturnog paketa jer se time otuđuje od svoje suvremene zadaće. Ona mora naglasiti svoju univerzalnost, a vjernik mora izražavati svoju vjeru zbog religioznih motiva, a ne nacionalnih ili kulturoloških. Naravno, ne smije se ni olako zanemariti kompleksnost povijesne situacije i utkanosti prethodno opisanoga mentaliteta u naše društvo. Ali se mora raditi na tome da se od njega oslobodi. U protivnom nećemo

³¹ Usp. *Isto*, 405s.

³² Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, Zagreb, 2003., 28.

³³ Usp. *Isto*, 108.

moći odgovoriti na izazove suvremenoga čovjeka. Samo ćemo ga izolirati iz svoje skupine kako bismo se mi sami osjećali sigurno, tj. spašeno. U kršćanstvu ne smije postojati mi i oni, jer je Krist umro za sve. Kršćanin ne smije biti nosilac samo grupnih oznaka nego prvenstveno univerzalne Božje ljubavi.³⁴

4. Vrste i strukture dijaloga

Zanimljivo je proučiti i izlaganja koja govore o tipovima, vrstama ili načinima dijaloga. Tako se neki autori pozivaju na dokument O dijalogu s onima koji ne vjeruju koji je 1968. godine izdalo Tajništvo za one koji ne vjeruju. Tu se govori o tri temeljna tipa dijaloga. Prvi je susret na razini jednostavnih ljudskih odnosa. On predstavlja izlazak iz izolacije, premošćivanje barijere nepovjerenja te stvaranje klime međusobne iskrenosti i poštovanja. Drugi se tip naziva doktrinarnim. Odvija se na području traženja istine između sugovornika koji se razilaze u mišljenju, ali usprkos tome teže zajedničkom boljem razumijevanju. Na taj se način oni mogu međusobno obogatiti. Treći je susret na razini akcije. On utvrđuje uvjete za postizanje normalnoga suživota usprkos razilaženjima u mišljenju.³⁵

³⁴ Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, Zagreb, 2003., 26-46., originalni članak Dijalog i kategorija kolonijalne svijesti napisan je za marksistički časopis Kulturni radnik 1978. godine. Sam taj članak predstavlja pokušaj dijaloga i osvjetljavanja kompleksnosti opisane situacije drugoj strani kako bi bolje prepoznala što je to autentično kršćansko, a što nakupina vremena u Crkvi.

³⁵ Za tu temu također usp. Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci Vjere. Izabrani spisi 2*, Zagreb, 2013., 92-96.

³⁶ Usp. Tomislav Janko ŠAGI BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, Zagreb, 1986., 388-396. i Mijo ŠKVORC, *Vjera i nevjera*, Zagreb, 1982., 554s.

Turčinović govori o četiri dijaloška kruga s obzirom na adresate, slično kao i klasična apologetika. Prvi su krug svi ljudi spremni na dijalog, drugi se odnosi na vjernike i pripadnike drugih vjeroispovijesti, treći dijalog među kršćanima, a četvrti je dijalog u samoj Crkvi na svim njezinim razinama i područjima života.³⁶

Mojzes, govoreći u kontekstu dijaloga marksista i kršćana, klasificira dijaloge u nekoliko tipova. Prvi su spontani dijalozi prilikom susreta kršćana i marksista na velikim međunarodnim kongresima gdje su razmatrali svoja i partnerova stajališta. Druga je vrsta dulji niz razgovora među ograničenim brojem sudionika koji su se sastajali da bi raspravljali o određenoj temi. Zatim govori o dijalogu u tisku gdje bi svaka strana preispitivala vlastite stavove koje ima o onomu drugom. Na kraju navodi i najčešću vrstu dijaloga, onu između običnih ljudi u svakodnevnom životu, tj. životni dijalog gdje se pripadnici različitih grupa u različitim prilikama trude oko zajedničkoga rješavanja problema.³⁷

Kuničić govori o tri vrste dijaloga. Idejno-teoretski ide za spoznajom istine. Civilni je dijalog zahtjev svake kulture u svrhu postizanja mirna suživota. Praktični je dijalog zajednički nastup u pothvatima za stvaranje čovječnijega svijeta.³⁸

U daljnjem izlaganju teme ni jedan od tih autora nije išao u dublje razlaganje pojedinoga dijaloga, nego se

³⁶ Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao Vjere. Izabrani spisi 1*, Zagreb, 2010., 178.

³⁷ Usp. Paul MOJZES, Kršćansko-marksistički dijalog - prigoda za obnovu kršćanskog života, u: *Crkva u svijetu*, 16 (1981.) 4, 362s.

³⁸ Usp. Jordan KUNIČIĆ, Tražeći prostor za dijalog između kršćana i marksista, u: *Crkva u svijetu*, 6 (1971.) 1, 22.

trudio iznijeti načela i obilježja koja su svima zajednička. Mi smo u ovom radu slijedili taj primjer. Stara je apologetika razdvojila svoje izlaganje s obzirom na adresate. Ovisno o tome kome se obraćala, prilagođavala je sadržaj koji izlaže. Sva se komunikacija svodila na to da se sugovorniku pokaže nadmoćna istina koju kršćanska grupa posjeduje. Dakle, sve se vrtjelo oko predmeta koji se izlaže. U pokoncilskom razdoblju sadržaj govora više nije središte jer cilj više nije logikom i argumentima dokazati istinu. Na vrhu se nalaze temeljna načela dijaloga koja su ukorijenjena u antropologiji koja uključuje dostojanstvo svake ljudske osobe. To su načela koja vrijede uvijek, bez obzira kome se obraćali ili koji bio predmet dijaloga. Stoga i govor o vrstama i strukturama u kontekstu dijaloga zauzima sporedno mjesto.

Zaključak

„Dijalog je jedini čovjeka dostojan način kako će rješavati svoje probleme, a danas upravo nuždan.“³⁹ Možda je ova Šagijeva kratka misao zgodna da se započne zaključno promišljanje. Za govor o dijalogu mora se poći od toga da su svi ljudi djeca jednoga te istoga Boga, Stvoritelja svega. I što god njegova djeca učinila, ona tu ljubav ne mogu umanjiti. Iz te ljubavi proizlazi neporecivo ljudsko dostojanstvo koje svaki čovjek ima sam po sebi. Stoga, kada čovjek susreće drugoga, uvijek mora imati na pameti da taj drugi ima dostojanstvo proizašlo od Boga koje nitko nema pravo povrijediti. Možemo samo maštati kako bi bilo kada bi svi ljudi stalno imali taj uvid pred sobom. Kako bi samo svijet i naše svakodnevno

životno iskustvo u suvremenomu pluralnom društvu izgledalo drugačije, bolje, ljepše. Nažalost, ni mi kršćani koji iznosimo ove divne ideje zbog svojega mentaliteta grupe, raznoraznih strahova, ponekad i vlastite komocije, prečesto se ne držimo toga. Vidimo da podjele i borbe ne donose previše zajedničkoga dobra. Kao da nam je važnije naše dobro. Stječe se dojam kako su svima puna usta ljudskih prava, ravnopravnosti, prava na mišljenje, uvažavanje različitoga, slušanje drugoga... No praksa pokazuje kako su to samo lijepe fraze koje ljudi ponavljaju kako bi se sami osjećali boljim, pravednijim i vrjednijim od drugoga. Čim dolazi do sukoba, kada stvari prestanu biti po mom, te divne riječi ostaju samo divne riječi, a utjelovljuju se neke druge.

Temeljna načela dijaloga o kojima govore pokoncilski teolozi ostaju i danas primjenjiva. Ne samo aktualna, nego i nužna za bolje i pravednije društvo na koje poziva Sveti sabor. Je li ona dovoljno zastupljena u novijim teološkim radovima u Hrvatskoj, je li što novoga osmišljeno i kako se razmišlja izvan naše zemlje, to ostavljamo za jedan drugi rad. Za sada stavljamo ove uvide i promišljanja pred sve ljude dobre volje. Smatramo da ih svatko može iskoristiti, bez bojazni da će izdati svoj identitet i stavove. Može samo sebe obogatiti, a društvo očovječiti.

Na kraju bih citirao od strane apologetike već izlizani biblijski citati: „Budite uvijek spremni na odgovor svakomu koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama“, ali bih nastavio s dijelom koji često ostaje u drugom planu, „ali blago i s poštovanjem, dobre savjesti da oni koji ozloglašuju vaš dobar život u Kristu, upravo onim budu postideeni

³⁹ Tomislav Janko ŠAGI BUNIĆ, *Ali drugog puta nema, Zagreb, 1986.*, 383.

za što vas potvaraju“ (1 Pt 3,15s). Upravo se u kraju rečenice krije ključ poruke. Umjesto da kao psi budemo spremni zarežati i obraniti svoju vjeru, svoju grupu od svakoga tko nas napada, u susretu s drugim prva nam je zadaća sjati autentičnim kršćanskim – ljubavlju koja je dana svakom čovjeku. Rijetko tko napada kršćanski nauk kao takav, to je samo površinska izlika. Prigovara se vjernicima jer ljudi misle da ih kršćani ne vole, osuđuju, imaju zle sebične namjere... Upravo u dijalogu imamo im priliku pokazati, ne svoje pravo lice, nego lice Kristovo. Da vide da ono za što nas potvaraju nije istina. Naprotiv, da dožive da ih Krist i putem nas vjernika – „nenadmašivo ljubi“.

NEBO

Digni glavu
i pogledaj u nebo!

Nije važno sja li sunce
ili pada kiša.
Ti pogledaj u nebo!

Nije važno je li vedro
ili je oblačno.
Ti pogledaj u nebo!

Nije važno je li dan
ili je noć.
Ti pogledaj u nebo!

Nije važno jesi li radostan
ili si tužan.
Ti pogledaj u nebo!

Zaista, nije važno ono što vidiš
ili trenutno osjećaš.

Jer nebo i dalje postoji u svojoj veličini
bez obzira na kišu ili sunce,
dan ili noć.

Ono i dalje živi u svojoj postojanosti,
i preživljava svaku oluju,
svaku grmljavinu,
a na suncu se zahvaljuje.

Zagledaj se u nebo,
I pronađi sebe,
Probudi tu uspavanu dušu,
I shvati: dan ili noć, tuga ili radost,
Sunce ili kiša,
Ti i dalje postojiš!

Samo nemoj zaboraviti BITI,
biti ono za što si stvoren –
za nebo!

Katarina Grbavac